

”JOS EI OLIS TÖITÄ, NIIN EI OLIS TYÖKAVEREITA”

Osatyökykyisten henkilöiden kiinnostusten mukainen työtehtävien
kartoitus.

Kokkinen Mirva

Opinnäytetyö
Terveys- ja hyvinvointialat
Sosiaali-alan koulutus
Sosionomi AMK

2018

Sosiaali- ja terveysala
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

Tekijä	Mirva Kokkinen	2018
Ohjaaja(t)	Rauni Rätty & Rauno Pietiläinen	
Toimeksiantaja	Inclusive Campus Life	
Työn nimi	”Jos ei olis töitä, niin ei olis työkavereita” - Osatyökykyisten henkilöiden kiinnostusten mukainen työtehtävien kartoitus.	
Sivu- ja liitesivumäärä	39 + 6	

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on selvittää avotyötoiminnan merkitystä osatyökykyisen henkilön arjessa ja osallisuudessa sekä kartoittaa mahdollisia avotyöpaikkoja ja työtehtäviä osatyökykyisten henkilöiden oman kiinnostuksen ja toiveiden pohjalta. Tavoitteisiin pääsemiseksi olen opinnäytetyön alkuvaiheessa keskustellut osatyökykyisten henkilöiden kanssa heidän työkokemuksistaan ja kiinnostuksen kohteista. Tämän jälkeen kokosin kolmen hengen pienryhmän, jonka kanssa kiersin vierailuilla erilaisilla työpaikoilla. Lopuksi haastattelin pienryhmää kartoittaakseni ryhmän jäsenten kokemuksia ja mielipiteitä työpaikka vierailuista ja työn merkityksestä. Tämän lisäksi olen haastatellut jo avotyössä työskenteleviä kehitysvammaisia henkilöitä heidän kokemuksistaan avotyötoimintaan liittyen.

Alkukartoitus keskustelu osatyökykyisten henkilöiden kanssa tapahtui touku-kuussa 2017 Kemissä Lapin Ammattikorkeakoululla Inclusive Campus Life projektin tapaamisessa, jossa 16 henkilöä osallistui keskusteluun. Työpaikka vierailut pienryhmän kanssa on suoritettu tammi- helmikuun aikana 2018 ja haastattelut tammi- maaliskuun aikana. Haastattavana on ollut avotyössä elintarvikemyymälöissä työskenteleviä osatyökykyisiä henkilöitä (5), pienryhmätoimintaan työpaikoilla osallistuneita toimintakeskuksen asiakkaita (3) sekä muita toimintakeskuksen asiakkaita (4). Haastatteluihin osallistuneiden henkilöiden osatyökykyisyys pohjautuu kehitysvammaisuuteen. Olen nauhoittanut sekä litteroinut haastattelut näkyville. Saadusta aineistosta olen erotellut oleelliset elementit opinnäytetyötä varten. Opinnäytetyö on toimintatutkimus.

Opinnäytetyön tietoperusta käsittelee avotyötoimintaa ja sen merkitystä osatyökykyisen vammaisen henkilön osallisuuteen ja arkeen, avotyötoiminnan järjestämisestä ohjaavaa lainsäädäntöä sekä toimintatutkimuksen menetelmällisyyttä ja etiikkaa tutkimuksellisuuden näkökulmasta. Lisäksi olen selvittänyt mitä osallisuus, avotyötoiminta ja osatyökykyinen ovat käsitteinä.

Avainsanat Avotyötoiminta, osallisuus, osatyökykyinen, eettisyys

School of Social Services and Health
Degree Programme in Social
Services
Bachelor of Social Services

Author	Mirva Kokkinen	2018
Supervisor	Rauni Rätty & Rauno Pietiläinen	
Commissioned by	Inclusive Campus Life	
Subject of thesis	"If there were no work, then there would be no coworkers" – Charting of work assignments considering the interests of disabled people	
Number of pages	39 + 6	

The purpose of this thesis is to find out the significance of vocational rehabilitation in the form of part-time employment in the everyday life of a disabled person and to explore potential jobs and work assignments based on their own interests and wishes of people with partial work incapacity. For reaching the objectives I have discussed about the work experiences and the subjects of interest the early stage of the thesis with the people with learning disability already in supported rehabilitative employment about their experiences concerning the supported work activity. After this I collected a small group of three with which I visited at different workplaces. Finally I interviewed the small group in order to survey the experiences of the members of the group and opinions on the workplace visits and significance of the work. In addition to this, I have interviewed people with learning disability already in supported rehabilitative employment about their experiences concerning the supported work activity.

The first discussion with the disabled persons was performed in May 2017 in Lapland University of Applied Sciences at the meeting of the Inclusive Campus Life- project in which 16 persons participated in the discussion. The workplace visits with the small group were carried out during January and February 2018 and the interviews during January and March. As an interviewees there have been disabled persons who work in vocational rehabilitation in the form of part-time employment in a grocery stores (5), the small group who have participated in the activities in workplaces (3) and other clients of the activity centre (4). The partial work incapacity of the persons who have participated in the thesis is based on their learning disability. I have recorded and have transcribed the interviews. From the received material I have selected elements for this thesis. The thesis is an activity analysis.

The knowledge base of the thesis processes vocational rehabilitation in the form of part-time employment and its significance to the disabled person's participation and everyday life, legislation which directs the arranging of the supported employing, method and ethics from a research perspective. In addition, I have explained the concepts participation, vocational rehabilitation and partial work incapacity

School of Social Services and Health
Degree Programme in Social
Services
Bachelor of Social Services

Keywords vocational rehabilitation in the form of part-time employment, participation, partial work incapacity, ethicality

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET	7
2.1 Aineistonhankintamenetelmä ja analysointi	8
3 OSALLISUUS	15
3.1 Hyvinvoinnin eri ulottuvuudet	15
3.2 Osallisuus syrjäytymisen vastakohtana	16
3.3 Osallisuus Suomalaisessa yhteiskunnassa	17
4 AVOTYÖTOIMINTA OSATYÖKYKYISEN HENKILÖN ARJESSA	18
4.1 Osatyökykyisyys	18
4.2 Avotyötoiminnan järjestämisen perusta	19
4.3 Avotyötoiminnan kehittyminen	22
4.4 Työn merkitys	24
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUSTAPA JA EETTISYYS.....	26
6 TULOKSET	32
6.1 Työtoiminnan merkitys kehitysvammaisen henkilön osallisuuteen	32
6.2 Kehitysvammaisen henkilön työllistymiseen liittyvät haasteet.....	33
7 POHDINTA	36
LÄHTEET	38
LIITTEET	40
Liite 1.....	41
Liite 2.....	42
Liite 3.....	43
Liite 4.....	44

1 JOHDANTO

Johdannossa kuvaan miksi mielenkiintoni on kohdistunut osatyökykyisten henkilöiden kokemuksiin avotyötoimintaan liittyen. Opinnäytetyön aihevalintaan ovat vaikuttaneet oman mielenkiintoni lisäksi yhteys vammaistyöhön ja kuntoutukseen, johon olen opinnoissani suuntautunut. Aiheen valinta lähti muodostumaan tavattuani opinnäytetyötäni ohjaavat opettajat, alkuperäisen opinnäytetyö idean kariuduttua. Alkuperäisenä opinnäytetyön ideana ja aiheena oli tarkoitus toteuttaa toiminnallinen opinnäytetyö kerhomuotoisena toimintana, jonka tarkoituksena oli edistää vammaisten henkilöiden osallisuutta erilaisten toimintojen äärellä. Opinnäytetyö oli myös tarkoitus toteuttaa parityönä toisen opiskelijan kanssa. Tämän idean jouduimme hylkäämään kohdatessamme ongelmia muun muassa tilojen hankinnan ja ryhmän kokoamisen kanssa. Myös parityöskentelyn opinnäytetyön tiimoilta hylkäsimme aikatauluihin liittyvien ongelmien vuoksi.

Tavoitteenani on tukea osatyökykyisten henkilöiden osallisuutta, tarjoamalla mahdollisuus tutustua erilaiseen työllistymismahdollisuuteen sekä selvittää avotyötoiminnan merkitystä osatyökykyisen henkilön osallisuuteen. Työssä keskityn kehitysvammaisten osatyökykyisten henkilöiden näkökulmaan avotyötoimintaan liittyen. Tuloksien analyysissä käytän hyväkseni sekä päivätoimintoihin - ja pienryhmätoimintaan osallistuvien sekä avotyöpaikoilla jo työskentelevien haastattelusta saatuja aineistoja tuodakseni heidän kokemuksiaan ja mielipiteitä esille. Tarkoitukseni on esitellä kokonaiskuva työtoiminnan merkityksestä osatyökykyisten henkilöiden arjessa ja osallisuudessa. Olen pyrkinyt tutkimaan myös avotyötoiminnan järjestämistä sääteleviä lakeja.

Opinnäytetyön nimi ”Jos ei olis töitä, niin ei olis työkavereita” on lainaus avotyössä työskentelevien haastatteluaineistosta ja se kuvastaa mielestäni hyvin työn sekä työyhteisön merkitystä henkilön osallisuuteen. Työ on yksi merkittävimmistä yhteisölliseen toimintaan osallistumisen muodoista. Työn merkeissä voi olla mahdollisuus toteuttaa itseään, kehittää taitojaan ja osaamistaan, sekä tuntea kuuluvansa osaksi työyhteisöä.

2 TARKOITUS JA TAVOITTEET

Olen aloittanut opinnäytetyön työstämisen keväällä 2017 osallistuttuani ICLife hankkeen tapaamiselle Lapin Ammattikorkeakoululla Kemissä. ICLife eli Inclusive Campus Life on 36 kuukautta kestävä kansainvälinen EU-hanke, jonka tavoitteena on saada kehitysvammaiset henkilöt osaksi ammattikorkeakouluyhteisöä. (Erasmus 2018.) Tapaamiseen osallistuminen vahvisti omaa kokemustani kehitysvammaisten henkilöiden työllistymiseen liittyen. Oma kokemukseni pohjautuu omaan työkokemukseeni useissa työsuhteissa kehitysvammapalveluiden asumispalveluissa sekä päivätoiminnoissa neljän vuoden aikana sekä harjoittelujaksoihin päivätoimintakeskuksessa ja kehitysvammapalveluiden esimiehen ohjauksessa.

Oman kokemukseni mukaan päivätoiminnoissa tarkoituksena on tarjota kehitysvammaisille henkilöille toimintakykyä ylläpitävää, virikkeellistä ja mielekästä tekemistä. Päivätoiminnot esitetään heille usein työnä jonka vuoksi sellaisena he sen ymmärtävät. Päivätoiminnoissa ei juurikaan esitetä heille muita työllistymismahdollisuuksia eikä heidän toimintakykykään ja osaamistaan pyritä kehittämään työllistymistarkoituksessa. Kehitysvammaisen henkilön asiakkuus päivätoiminnoissa voi kestää jopa kymmeniä vuosia. Päivätoimintojen kehitysvammaiset asiakkaat ovat usein kykeneviä työskentelemään avointen työmarkkinoiden työpaikoilla esimerkiksi avotyötoiminnan avulla, osalla heistä voi jopa olla ammattitutkinto. Lyhyellä työkokemuksellani olen törmännyt esimerkiksi kiinteistöhoitajan, kodinhuoltajan, merkonomin ja sihteerin ammattitutkintoihin. Kokemukseni mukaan kehitysvammaiset henkilöt ajattelevat usein olevansa kykenemättömiä työskentelemään avointen työmarkkinoiden työpaikoilla jonka vuoksi ajatus työllistymisestä koetaan pelottavana ja ahdistavana. Lisäksi suurella osalla tulonlähde koostuu pääosin työkyvyttömyyseläkkeestä, jonka menettäminen on toinen pelkoa herättävä seikka.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on pyrkiä puuttumaan päivätoiminnoissa asioivien kehitysvammaisten osatyökykyisten henkilöiden käsityksiin heidän työllistymismahdollisuuksistaan kartoittamalla mahdollisia avotyöpaikkoja ja työtehtäviä Kemian alueella heidän omien toiveiden ja mielenkiinnon pohjalta. Tavoitteena

on tukea osatyökykyisten henkilöiden osallisuutta, tarjoamalla mahdollisuus tutustua erilaiseen työllistymismahdollisuuteen. Osallisuuden tukeminen on osa Suomen hallituksen ja Euroopan unionin tavoitteita, joissa se on nostettu yhdeksi keskeiseksi menetelmäksi köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Osallisuutta tukemalla vähennetään myös eriarvoisuutta. Useissa kansallisissa ohjelmissa sekä toimenpide-ehdotuksissa on huomioitu osallisuus ja sen tukemisen merkitys hyvinvoinnille ja terveydelle. Perustus-, kunta- ja nuorisolaissa käytetään käsitteitä osallistuminen ja vaikuttaminen, jotka ovat polkuja osallisuuteen (Osallisuus 2017). Koska työtä pidetään yhtenä merkittävimpinä yhteisölliseen toimintaan osallistumisen muodoista, tavoitteenani on selvittää työtoiminnan merkitystä osatyökykyisen henkilön osallisuuteen.

Pyrin vastaamaan opinnäytetyössä seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Minkälaisia työtehtäviin liittyviä toiveita kehitysvammaisilla osatyökykyisillä henkilöillä on?
2. Miten avotyötoiminta sekä mahdollisuus tutustua erilaisiin työtehtäviin vaikuttavat heidän osallisuuteen?
3. Mitä vammaisten henkilöiden työllistymiseen liittyviä haasteita on?

2.1 Aineistonhankintamenetelmä ja analysointi

Opinnäytetyöni tutkimusmenetelmä on laadullinen tutkimus eli kvalitatiivinen tutkimus. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kyseessä on ilmiön laatu. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on ilmiön ymmärtäminen, tulkinta, selittäminen sekä usein myös soveltaminen. Kvalitatiivisen tutkimuksen ideana on tulkita sekä luoda selitysmalli tutkittavalle ilmiölle. Laadullinen tutkimusote voi edetä pisimmillään käytännön ilmiöstä sekä havainnoista yleiselle tasolle eli teoriaan. (Anttila 2006, 233-276.)

Kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillisenä piirteenä nähdään tiedon hankinnan ja aineiston koonnin tapahtuvan todellisissa tilanteissa. Tutkija luottaa omiin havain-

toihinsa ja keskusteluihin tutkittaviensa kanssa ennemmin kuin erilaisiin mittausvälineisiin. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2007, 160.) Tässä opinnäytetyössä haastattelu tilanteet tapahtuivat pitkälti näiden ominaisuuksien mukaisesti. Haastattelu tilanteet tapahtuivat päivätoiminnoissa toimintakeskuksen tiloissa sekä työpaikoilla ja haastateltavien kodeissa heidän omissa tutuissa ympäristöissä ja todellisissa tilanteissa. Haastattelu tilanteet etenivät keskustellen omalla painollaan ja haastattelurunko toimi lähinnä muistin turvana. Keskusteluista ilmeni myös asioita joita en ollut ennalta suunnitellut kysyttäväksi.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa suositaan metodeja joissa tutkittavien näkökulmat ja ääni pääsevät esille. Näitä metodeja ovat esimerkiksi teemahaastattelu, osallistava havainnointi, dokumentit sekä erilaiset analyysit. (Hirsijärvi ym. 2007, 160.) Keräämässäni haastatteluaineistossa ilmenee teemahaastatteluun viittavia piirteitä. Teemahaastattelu on haastattelumuoto, jossa haastattelija on ennalta valmiiksi miettinyt teemoja sekä otsikoita, joiden pohjalta hän haastattelua toteuttaa. Haastattelumuodon tavoitteena on käydä vapaamuotoista vuorovaikutusta haastattelijan ja haastateltavan välillä, kuitenkin siten, että haastattelija johtaa keskustelun kulkua. Tutkijan vastuulla on huolehtia määrättyjen teemojen ilmeneminen sekä läpikäyminen haastattelutilanteessa. Teemahaastattelua hyödyntäessä ei tutkimuksella välttämättä ole erillisiä tuloksia vaan tutkija pyrkii keskustelemaan analysoitujen tekstien sekä teoretiedon kanssa. Olennaista on liittää oma tutkimus ja tutkittava ilmiö laajempaan kontekstiin. (Eskola 2007, 33.)

Työpaikkavierailuilla aineistonhankintamenetelmänä toimi havainnointi. Havainnoin avulla tutkija saa tietoa siitä, toimivatko ihmiset niin kuin he sanovat. Havainnointi on työläs menetelmä, jonka etuna on, että sen avulla tutkija voi saada suoraa tietoa yksilöiden, ryhmien tai organisaatioiden toiminnasta ja käyttäytymisestä. Havainnoinnin avulla päästään luonnollisiin ympäristöihin jolloin voidaan sanoa, että se on todellisen elämän tutkimista. Havainnoinnin menetelmiä on useita esimerkiksi systemaattista, jäsenneltyä havainnointia sekä osallistavaa havainnointia. Osallistuvassa havainnoinnissa pidetään tyypillisenä, että tutkija osallistuu tutkittavien ehdoilla heidän toimintaansa. Yleensä tutkimukset ovat kenttätutkimuksia ja usein havainnoijalle muodostuu jokin rooli ryhmässä. (Hirsi-

järvi ym. 2007, 207- 212.) Tässä opinnäytetyössä havainnointi tyyppinä oli osallistava havainnointi, ja havainnointi tapahtui työpaikkavierailuilla, jossa havainnointi painottui työpaikoilla esitettyihin työtehtäviin, sekä pienryhmän käyttäytymisen ja reagoinnin havainnoimiseen heille uusissa tilanteissa ja ympäristöissä. Tutkimusmenetelmälle tyypillistä on myös valita tutkimuksen kohdejoukko tarkoituksen mukaisesti. (Hirsijärvi ym. 2007, 160.) Opinnäytetyöhön valitun näkökulman vuoksi tutkittava kohderyhmä on ollut ennalta tiedossa ja aineistoa on lähdetty hankkimaan näistä kohteista.

Aineiston käsittelemiseen käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on menetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa kvalitatiivisen tutkimuksen perinteissä. Sisällönanalyysia voidaan pitää yksittäisenä metodina tai väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikonaisuuksiin. Sisällönanalyysi etenee neljän vaiheen kautta. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija valitsee mikä aineistossa kiinnostaa. Tämän jälkeen aineisto käydään läpi huolellisesti erotellen siitä osat jotka sisältyvät valittuun kiinnostukseen. Kolmantena vaiheena aineisto teemoitetaan tai luokitellaan osioihin, joista viimeisenä vaiheena kirjoitetaan yhteenveto. (Sarajärvi & Tuomi 2003, 93-94.)

Sisällönanalyysi on kuvattu menettelytapana, jonka avulla voidaan systemaattisesti ja objektiivisesti analysoida dokumentteja. Dokumentti voi olla melkein mikä tahansa kirjalliseen muotoon saatettu materiaali kuten esimerkiksi haastattelu, puhe, keskustelu, päiväkirja, kirja ja artikkeli. Menetelmällä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetyssä ja yleisessä muodossa oleva kuvaus. Sisällönanalyysilla pyritään järjestämään kerätty aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää tietoa. Aineistolähtöisessä analyysissa tutkija yhdistelee käsitteitä ja saa näin vastauksen tutkimustehtävään. Johtopäätösten tekemisessä tutkija pyrkii ymmärtämään, tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan analyysin jokaisessa vaiheessa. (Sarajärvi & Tuomi 2003, 105 -115.)

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi etenee litteroidun aineisto pelkistämällä, karSIMALLA siitä kaikki tutkimukselle epäolennainen pois. Tämän jälkeen pelkistetty aineisto ryhmitellään siten, että siitä etsitään samankaltaisuuksia ja/tai eroavai-

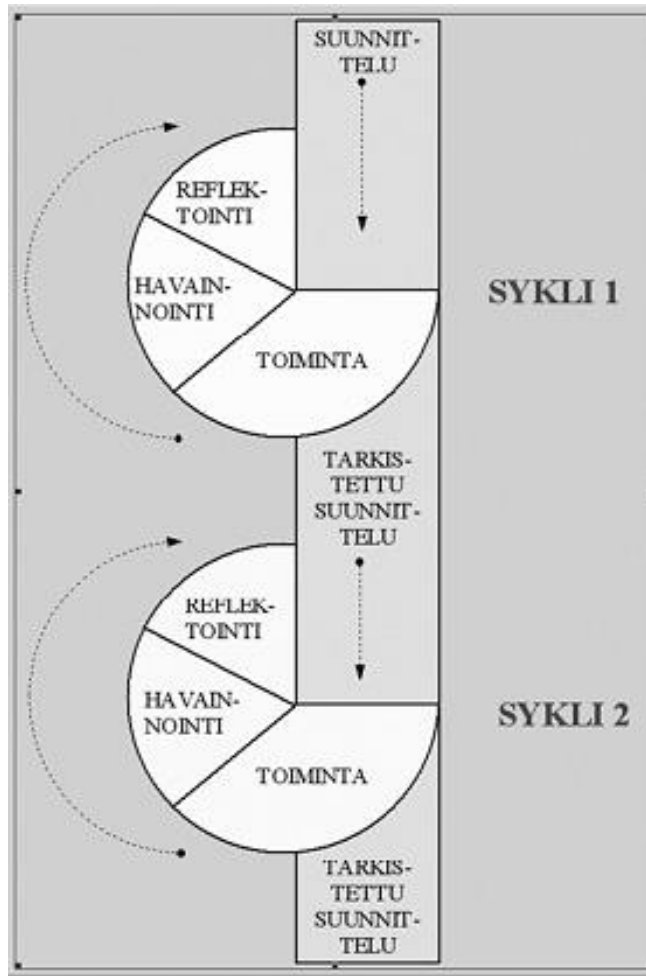
suuksia kuvaavia käsitteitä, jotka ryhmitellään ja luokitellaan alaluokiksi. Ryhmitelyä seuraa aineiston käsitteellistäminen, jossa edetään alkuperäistiedon käyttämistä kielellisistä teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Yhdistämällä käsitteitä saadaan vastaus tutkimuskysymyksiin. (Sarajärvi & Tuomi 2003, 110-115.)

Litteroinnin jälkeen luin haastattelut vielä kertaalleen läpi ja merkitsin tutkimuskysymysten kannalta olennaiset asiat. Seuraavaksi kokosin koosteen merkityistä ilmaisuista erilliseksi tiedostoksi ja vertailin niitä keskenään. Vastauksista etsin yhtenäisiä piirteitä, joita työtoiminnan kokemisen kohdalla nousi esiin. Lopuksi ryhmittelin aineistosta syntyneet alaluokat kahteen pääluokkaan. Analyysin pääluokiksi muodostuivat kehitysvammaisten henkilöiden työllistymiseen liittyvät haasteet sekä työtoiminnan merkitykseen osatyökykyisen henkilön osallisuudessa.

Opinnäytetyöprosessi eteni toimintatutkimukselle tyypillisten piirteiden mukaisesti. Toimintatutkimus on menetelmä, jonka avulla puututaan todellisiin elämän tapahtumiin ja tarkastellaan välintulon vaikutuksia. Toimintatutkimuksessa painopisteenä ei niinkään ole saada yleistettävää tietoa vaan ennemminkin saada täsmällistä tietoa tiettyä tilannetta varten. Toimintatutkimusta on ajan saatossa määritelty eri tavoin. Sille ei kuitenkaan ole olemassa yksiselitteistä ja yleisesti hyväksyttyä määritelmää, eikä sitä voida erottaa käytettyjen tutkimustekniikoiden perusteella, niiden vaihtelevuuden vuoksi. Toimintatutkimus on tapa tutkia tiettyä ajatusta käytännössä tarkoituksella saada tilanteessa aikaan muutosta. Toimintatutkimus on ryhmien ja yksilöiden järjestelmällistä tutkimusta toimenpiteistä, joilla he kehittävät ja muuttavat kohteena olevaa käytäntöä sekä keinoista, joilla he itse reagoivat niiden toimenpiteiden vaikutuksiin. Toimintatutkimus on määritelty myös prosessiksi, joka tavoittelee asioiden muuttamista ja kehittämistä entistä paremmiksi. Tällöin toiminnan kehittäminen ymmärretään jatkuvaksi prosessiksi, joka ei esimerkiksi pääty parempaan toimintatapaan vaan keskeistä on uudella tavalla ymmärretty prosessi. Toimintatutkimuksessa tavoitellaan ihmisen vapautumista, valtaistumista ja osallistumista. Toimintatutkimusta ei tulisi ymmärtää varsinaisena menetelmänä vaan enemmänkin tutkimustyyppisenä lähestymistapana, tutkimusorientaationa- tai strategiana, missä hyödynnetään kvalitatiivisen sekä kvantitatiivisen tutkimuksen erilaisia menetelmiä. (Anttila 2006, 438-

444.) Tässä opinnäytetyössä puututaan osatyökykyisten henkilöiden käsityksiin heidän työllistymismahdollisuuksista, toiminnan avulla toteutettuna, ja tarkastellaan väliintulon vaikutuksia. Prosessin tarkoituksena tukea heidän osallisuuttaan tarjoamalla mahdollisuus tutustua erilaisiin työpaikkoihin ja niiden työtehtäviin sekä sitä kautta tuoda heidän tietoisuuteen mahdollisia väyliä työllistymiseen.

Toimintatutkimuksen tarkoituksena on kehittää uusia taitoja tai uutta lähestymistapaa tiettyyn asiaan sekä ratkaista ongelmia, jotka ovat suorassa yhteydessä johonkin käytännön toimintaan. Nimensä mukaisesti, sen tarkoituksena on toteuttaa toiminta ja tutkimus samaan aikaan. Toimintatutkimus sopii tilanteisiin, missä toiminnan avulla pyritään muuttamaan jotakin sekä samalla lisäämään ymmärrystä ja tietoa muutosta kohtaan. (Anttila 2006, 439.) Tässä toimintatutkimuksessa tarkoituksena on pienryhmätoiminnan avulla muuttaa toimintaan osallistuneiden henkilöiden lähestymistapaa työtoimintaan, sen työtehtäviin ja heidän omaan osaamiseensa sekä mahdollisuuksiin tehdä työtä.

Kuvio 1. Toimintatutkimuksen sykli (Linturi 2003)

Toimintatutkimus etenee syklisesti. Kierrosten aikana pyritään parantamaan tuloksia. Toimintatutkimuksen sykli (kuvio 1) alkaa tutkijan ensiksi suunnitelmalla, ja tämän jälkeen seuraavassa vaiheessa toteuttaessa uutta toimintatapaa. Toteutusta havainnoidaan ja havainnoitua reflektoidaan. Toiminnan, havainnoinnin ja reflektoinnin kautta voidaan suunnitella uusi parempi suunnitelma. (Anttila 2006, 439.)

Tämän tutkimuksen suunnittelu alkoi edetä opinnäytetyön ideaparin ja opinnäytetyön suunnitelman kautta toiminnallisen osuuden eli työpaikkavierailujen suunnitteluun ja edelleen toteutukseen. Tutkimuksen toiminnan toteuttamisvaihe toteutettiin Kemissä tammi- maaliskuussa 2018. Toiminnan lisäksi siihen sisältyi havainnointia, reflektointia ja jälleen jatkosuunnitelma. Prosessin ja tulosten arviointi tapahtui opinnäytetyöraportissa maaliskuussa 2018.

Toimintatutkimusprosessin aikaansaaman muutoksen on tarkoitus vakiintua toimintakeskuksen osatyökykyisten asiakkaiden käsityksiin mahdollisuutena työllistyä esimerkiksi avotyöhön, joten prosessi voi jatkua opinnäytetyön valmistumisen jälkeenkin esimerkiksi jonkun toimintakeskuksen asiakkaan työllistymisellä. Prosessi voi myös jatkua kartoitettujen työpaikkojen ja työtehtävien lisäkartoituksen suunnittelulla. Uuden parannetun suunnitelman työstäminen voidaan toteuttaa uudella toiminnalla, jota jälleen havainnoidaan ja reflektoidaan.

Toimintatutkimuksessa on kysymys vähitellen usean vaiheen kautta tapahtuvasta kehittämisprosessista. Kehittämiskokemuksista ja aineistonkeruusta saatua palautetta hyödynnetään toiminnan muuttamiseksi sekä uusien käytäntöjen luomiseksi yhteisössä. Tutkimuksen osa-alueet, kuten tutkimustehtävä, aineistonkeruu ja aineiston analyysi muotoutuvat ja täsmentyvät tutkimusprosessin edetessä. Tutkimus on luonteeltaan yhteisöllinen oppimisprosessi, joka edellyttää muutosvalmiutta ja halua kehittää. (Kiviniemi 1999, 63-81.)

3 OSALLISUUS

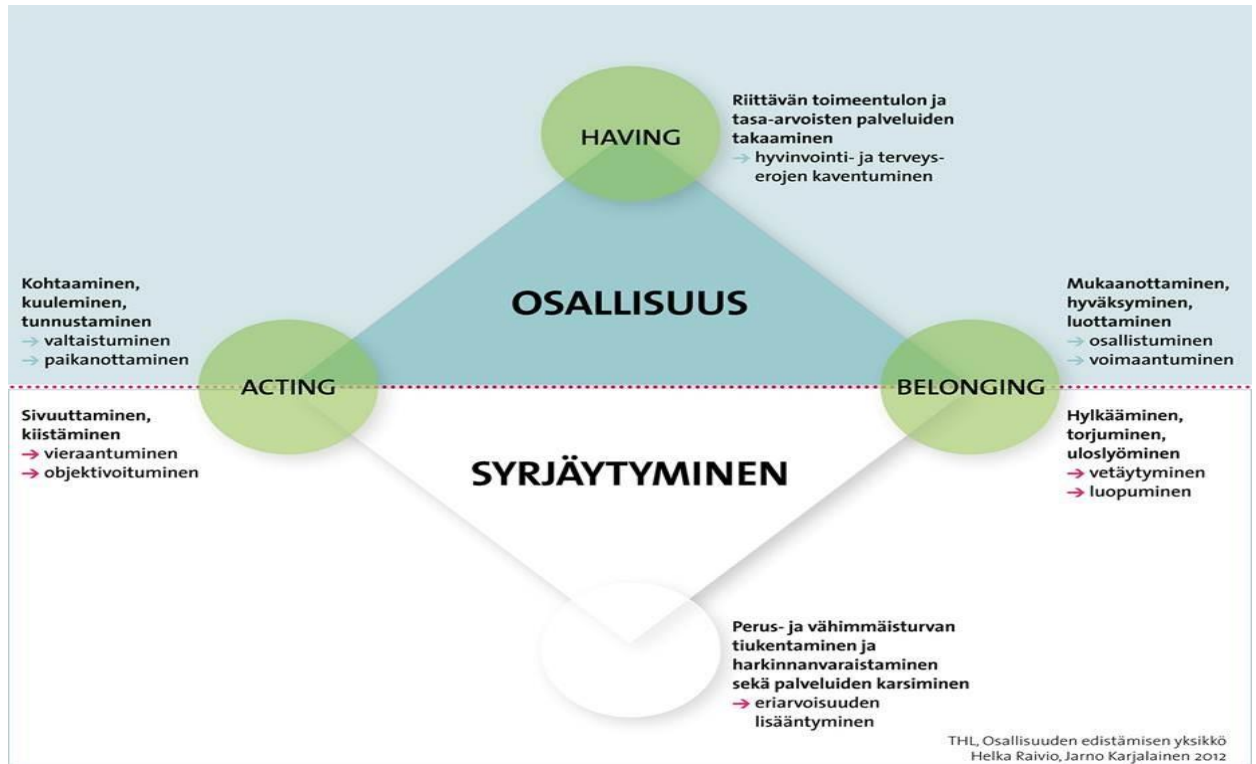
Käsittelen osallisuutta hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien kautta, peilaten osallisuutta syrjäytymisen vastakohtana. Tarkastelen myös osallisuuden merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa sekä työn merkityksestä osallisuuteen.

3.1 Hyvinvoinnin eri ulottuvuudet

Sosiologi Erik Allardt (1976) on määritellyt hyvinvoinnin ulottuvuuksia ihmisen perustarpeiden kautta (having, loving, being). Having viittaa materiaaliin olosuhteisiin kuten esimerkiksi taloudelliset- ja asuinolosuhteet, koulutus, terveys sekä työllisyys. Loving viittaa tarpeeseen olla yhteydessä muihin ihmisiin esimerkiksi perheeseen, sukuun, ystäviin tai yhteisöihin. Being viittaa tarpeeseen yhdistyä eli integroitua yhteiskuntaan esimerkiksi osallistumisen, poliittisen aktiivisuuden, merkityksellisen työelämän kautta. (Allardt 1976, 88–94.)

Raivio & Karjalainen (2013) mukaan osallisuudella tarkoitetaan, että ihmisellä on käytössään riittävät aineelliset resurssit (HAVING), henkilö on omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa toimijana (ACTING) ja henkilöllä on sosiaalisesti merkityksellisiä ja tärkeitä suhteita (BELONGING). Nämä osallisuuden ulottuvuudet osuvat lähelle sosiologi Erik Allardtin (1976) jäsenystä hyvinvoinnin ulottuvuuksista. Kyseiset hyvinvoinnin osa-alueiksi määritellyt osa-alueet riittävä toimeentulo, yhteisöön kiinnittyminen sekä aktiivinen toiminta, on monessa yhteydessä tunnistettua osallisuutta ja siten yhteiskunnallista toimintakykyä tukeviksi sekä sosiaalista kestävyyttä rakentaviksi keskeisiksi perusedellytyksiksi. (Raivio & Karjalainen 2013, 16-17.)

3.2 Osallisuus syrjäytymisen vastakohtana

Kuvio 1 Osallisuus syrjäytymisen vastaparina (Raivio & Karjalainen 2013,17).

Raivio & Karjalainen (2013) esittämässä kuviossa (kuvio 2) kullekin osallisuuden ulottuvuudelle hahmottuu negatiivinen vastapari, niin kutsutut syrjäytymisen ulottuvuudet. Syrjäytymisellä tarkoitetaan yhteisöllisen toiminnan ulkopuolelle jäämistä. Usein syrjäytymiseen liittyy myös sosiaalista, taloudellista ja terveydellistä osattomuutta ja eriarvoisuutta. Esimerkiksi heikoksi koettu elämänlaatu voi lisätä osattomuuden kokemuksia. Vajaus jollakin osallisuusulottuvuudella tarkoittaa osallisuuden vähentymistä ja näin ollen syrjäytymisriskin lisääntymistä. Tällöin täysimääräinen osallisuus ei toteudu, jos jokin osallisuuden ulottuvuuksista jää vajaaksi. Osallisuuden kokemukseen vaikuttaaakin osallisuusulottuvuuksien tasapainoisuus. Tasapainoisen osallisuuden kolmion voidaan katsoa ilmentävän yksilötason hyvinvointia, joka heijastuu yhteiskuntaan sosiaalisena kestävyytensä. (Raivio & Karjalainen 2013,17.)

3.3 Osallisuus Suomalaisessa yhteiskunnassa

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (2017) mukaan osallisuus ymmärretään tunteena, joka syntyy, kun henkilö on osallisena jossakin yhteisössä esimerkiksi opiskelun, työn tai harrastustoiminnan kautta. Yhteisöissä osallisuus ilmenee jäsenten arvostuksena, tasavertaisuutena ja luottamuksena, sekä mahdollisuutena vaikuttaa yhteisössä. Yhteiskunnassa osallisena oleminen tarkoittaa jokaisen ihmisen mahdollisuutta terveyteen, koulutukseen, työhön, toimeentuloon, asuntoon sekä sosiaalisiin suhteisiin. Osallisuus kansallisella tasolla vaikuttaa demokratian perusrakenteena. Tällöin kansalaisella on oikeus tasavertaisena osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja yhteiskunnan kehitykseen. Ihmisen osallisuuden aste ja yhteiskunnallinen aktiivisuus vaihtelevat elämäntilanteiden mukaan. Osallisuuden kokeminen sekä sosiaaliset verkostot toimivat suojaavina tekijöinä hyvinvointivajeita ja syrjäytymistä vastaan. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2017.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa palkkatyö on yksi merkittävimpiä yhteisölliseen toimintaan osallistumisen muodoista. Työ määrittää osaltaan ihmisen identiteettiä, asemaa sekä paikkaa yhteiskunnassa. Työelämän ulkopuolelle jääminen rajaa ulos normaalit siteet työyhteisöön ja sen osalta myös yhteiskuntaan. Pitkäkestoinen työn ulkopuolelle tipahtaminen voi johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen, millä on vaikutuksia yksilön hyvinvointiin ja terveyteen. Haavoittuvimpia ovat syrjintää ja ennakkoluuloja elämässään kohtaavat vähemmistöryhmät, kuten esimerkiksi vammaiset henkilöt. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2017.)

4 AVOTYÖTOIMINTA OSATYÖKYKYISEN HENKILÖN ARJESSA

Käsittelen osatyökykyisyyttä ja työtä osatyökykyisen henkilön elämässä sekä tähän liittyviä asiakokonaisuuksia. Paneudun tarkemmin avotyötoimintaan liittyviin käsitteisiin sekä työtoiminnan järjestämistä sääteleviin lakeihin. Tuon myös esille haastatteluaineistosta poimittuja avotyöpaikoilla työskentelevien avotyöntekijöiden kokemuksia avotyötoimintaan liittyen. Opinnäytetyössäni osatyökyky pohjautuu kehitysvammaisuuteen, tämän vuoksi käsittelen avotyötoimintaa kehitysvammaisuuden pohjalta.

4.1 Osatyökykyisyys

Suomessa oli vuonna 2011 lähes 260 500 työkyvyttömyyseläkeläistä, joista noin 10 prosenttia oli osatyökyvyttömyyseläkkeellä. Työkyvyttömyyseläkkeelle jää vuosittain noin 25 000 henkilöä. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2018.)

Osatyökykyisellä tarkoitetaan henkilöä, jolla on käytössään osa työkyvystään jolloin työntekijä ei selviydy täydellisesti työnsä asettamista vaatimuksista. Osatyökykyisyyttä on monenlaista. Osatyökykyisiä henkilöitä voivat olla esimerkiksi vammaiset, pitkäaikaissairaat, vakavasta sairaudesta toipuvat tai elämänkriisin kokeneet. Tavallisimmat syyt osatyökyvyttömyyteen ovat tuki- ja liikuntaelinten sairaudet sekä mielenterveyden häiriöt. Osatyökykyisiä voivat olla myös pitkäaikaistyöttömät, joiden työ- ja toimintakyky on alentunut vamman, sairauden tai sosiaalisten syiden takia. (Vates-säätiö 2016.)

Osatyökykyisyys on yksilöllistä ja sidoksissa osatyökykyisyyden syyhyn, työhön ja työlle asetettuihin vaatimuksiin. Puhuttaessa osatyökykyisestä on siis tiedettävä kyseessä olevan työn asettamat vaatimukset henkilölle. Osatyökykyisyys sekoitetaan usein vajaakuntoisuuteen tai vammaisuuteen. Osatyökykyisen käsitettä käytetään myös virheellisesti vammaisen ja vajaakuntoisen synonyymina. Henkilöitä ei siis voida luokitella osatyökykyiseksi sairauden tai vamman vuoksi. (Vates-säätiö 2016.)

Osatyökykyisyys voi olla tilapäistä ja työkyky voi vaihdella elämän eri vaiheissa. Jos terveys ja muut yksilölliset tekijät ovat tasapainossa työn vaatimusten kanssa, henkilö ei silloin ole osatyökykyinen, vaan työkykyinen. Työkyky puolestaan on tehtäväsidonnainen käsite. Henkilöä voidaan pitää työkykyisenä, kun hänen yksilölliset edellytyksensä, kuten esimerkiksi ikä ja terveydentila, ovat tasapainossa työn asettamien vaatimusten kanssa. Henkilö pystyy työskentelemään, sillä hetkellä keskimääräisellä tasolla yleisesti noudatettava työaika, vaadittu työsuorituksen taso sekä tarpeellinen ohjaus huomioon ottaen. (Vates-säätiö 2016.)

4.2 Avotyötoiminnan järjestämisen perusta

Avotyötoimintaa järjestetään yli 2 000:lle kehitysvammaiselle henkilölle. Avotyötoiminta on toimintakeskusten ulkopuolella tapahtuvaa työtoimintaa. Toiminta toteutetaan tavallisilla työpaikoilla kuten yrityksissä, yhteisöissä, kunnissa tai kuntayhtymissä. Avotyöntekijät työskentelevät erilaisissa avustavissa tehtävissä kuntien palveluyksiköissä sekä yrityksissä esimerkiksi keittiö- ja siivoustöissä sekä kaupan ja kiinteistönhuollon tehtävissä. Avotyöntekijöitä työskentelee myös erilaisissa avustavissa hoivatehtävissä päiväkodeissa ja vanhustenhuollossa. Avotyön työaikaan vaikuttavat työntekijän voimavarat ja työnantajan tarpeet. Työajasta sovitaan työnantajan, työkeskuksen henkilökunnan ja työntekijän kesken. Avotyöntekijän ei tarvitse työskennellä työpaikalla koko viikkoa vaan osan viikosta voi työskennellä myös toimintakeskuksessa. Avotyötoimintaa järjestetään kehitysvammaisten erityishuoltolain tai sosiaalihuoltolain perusteella. Avotyöntekijällä on oikeus ilmaiseen kuljetukseen työpaikalleen, mikäli avotyötoiminta perustuu kehitysvammaisten erityishuoltolakiin. (Vernerin 2016.)

Työtoimintaa, sekä avotyötoimintaa järjestetään sekä kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (laki kehitysvammaisten erityishuollosta) että sosiaalihuoltolain perusteella sosiaalihuollon asiakkaalle. Avotyötoiminnasta ei erikseen näissä laeissa säädetä, vaan niissä on säännöksiä työtoimintaan liittyen. Mitään säädösperustaa avotyötoiminnalle ei ole löydettävissä, vaan kyseessä on ajan mittaan syntyneestä käytännöstä. (Vates-säätiö 2012, 9.)

Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta, turvata yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet, edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa sekä tavoitteiden toteuttamiseksi sen tarkoituksena on myös parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 1:1§.)

Sosiaalihuoltolakia sovelletaan kunnalliseen sosiaalihuoltoon johon sisältyvät sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä yleis- ja erityislainsäädännön mukaiset sosiaalihuollon tehtävät ja palvelut (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 1:2§). Kunnallisina sosiaalipalveluina on huolehdittava kehitysvammaisten erityishuollosta, vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sen mukaan kuin niistä lisäksi erikseen säädetään vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa laissa (380/1987) sekä kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (519/1977) (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 3:14§).

Sosiaalihuoltolain 27 e §:n mukaan vammaisten henkilöiden työtoiminnalla tarkoitetaan toimintakyvyn ylläpitämistä ja sitä edistävää toimintaa. Työtoimintaa järjestetään työkyvyttömille henkilöille, joilla vammaisuudesta johtuen ei ole edellytyksiä osallistua sosiaalihuoltolain 27 d §:ssä tarkoitettuun työhön ja joiden toimeentulo perustuu pääosin sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella myönnettäviin etuuksiin. Laissa säädetään, että työtoimintaan osallistuva henkilö ei ole työsopimuslaissa tarkoitettussa työsuhteessa toiminnan järjestäjään tai palvelun tuottajaan. Vammaisten henkilöiden työtoimintaan sovelletaan kuitenkin työntekijän työturvallisuudesta annettuja säännöksiä silloinkin, kun henkilö ei ole työsuhteessa työnantajaan. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982 3:27e§).

Vammaisten henkilöiden työtoiminnan järjestäjän joka käytännössä tarkoittaa kuntaa on otettava työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) mukainen vakuutus sosiaalihuoltolain mukaiseen työtoimintaan osallistuvalle. Vakuutuksen

vuosityöansiona käytetään työtapaturma- ja ammattitautilain mukaista vähimmäisvuosityöansiota. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982 3:27e§.)

Sosiaalihuoltolain mukaista työtoimintaa järjestetään eri perustein työmarkkinoiden ulkopuolelle jääneille henkilöille. Näitä henkilöitä voivat olla mielenterveys- tai päihdekuntoutujat tai muista syistä heikossa työmarkkina-asemassa olevat henkilöt, jotka täyttävät edellä mainitut sosiaalihuoltolain 27 e §:ssä säädettyt kriteerit. (Vates-säätiö 2012, 9.)

Myös muut kehitysvammaisten henkilöiden tarvitsemat sosiaalipalvelut järjestetään ensisijaisesti sosiaalihuoltolain perusteella. Kehitysvammaisten erityishuoltona järjestetään lisäksi sellaisia palveluja, jotka edellyttävät erityistä perehtyneisyyttä kehitysvammaisuuteen. Myös työtoiminta voi olla tällaista palvelua. Käytännössä kehitysvammaisten työtoiminta perustuu pääosin lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta. Kehitysvammaisten erityishuoltolaissa ei ole tarkemmin säädetty työtoiminnan järjestämisestä, eikä sen oikeudellisesta luonteesta. Laissa ei myöskään ole säädetty tapaturmavakuutuksen ottamisesta. (Vates-säätiö 2012, 10.)

Toissijaisesti palvelut järjestetään vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (3.4.1987/380) perusteella, mikäli vammainen henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai tukitoimia muun lain nojalla. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380 4§.)

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (23.6.1977/519) säädetään erityishuollon antamisesta henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta, on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja. Erityishuollon tarkoituksena on edistää 1 momentissa tarkoitetun henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja muu huolenpito. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519 1:1§.)

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (23.6.1977/519) mukaisia erityishuoltoon kuuluvia palveluksia ovat esimerkiksi tarpeellinen ohjaus, kuntoutus sekä toiminnallinen valmennus, työtoiminnan ja asumisen järjestäminen sekä muu vastaava yhteiskunnallista sopeutumista edistävä toiminta sekä henkilökohtaisten apuneuvojen ja apuvälineiden järjestäminen. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519 1:2§.)

Avointen työmarkkinoiden työpaikoilla avotyötoiminnassa olevien henkilöiden avotyötoiminta voi siis perustua joko kehitysvammaisten erityishuoltolakiin tai sosiaalihuoltolakiin. Tällöin avotyötoiminta on osa edellä mainittuihin lakeihin perustuvaa sosiaalipalvelua, ja sen toteuttamisesta on sovittu avointen työmarkkinoiden työnantajan kanssa. Avotyötoimintaan on sijoitettu myös muun muassa mielenterveyskuntoutujia. Tätä toimintaa järjestävät yleensä mielenterveysyhdistykset. Siitä ei säädetä missään erityislaissa eikä se ole julkisyhteisön vastuulla. (Vates-säätiö 2012, 10.)

4.3 Avotyötoiminnan kehittyminen

Avotyötoiminta on saanut alkunsa kehitysvammahuollossa 1990-luvulla. Tuolloin mallia pidettiin edistyksellisenä keinona integroida vammaisia henkilöitä oikeaan työhön, lisäksi se oli kustannustehokasta. Tämän jälkeen avotyötoimintaa on käytetty myös muiden vammaisryhmien sekä eri perustein työmarkkinoiden ulkopuolella olevien henkilöiden työllistymiseksi. (Vates-säätiö 2012, 8.)

Nykyään mallia ei ole enää pidetty niin positiivisena, sillä avotyötoiminnassa tehdään työtä ilman työsuhdetta. Kun ei-työsuhteinen työ tavallisessa työyhteisössä jatkuu pitkään, ei sillä saavuteta järjestelyn alkuperäistä tavoitetta. Alkujaan väli-vaiheeksi tarkoitettu avotyötoiminta onkin käytännössä usean kohdalla muuttunut pysyväksi. (Vates-säätiö 2012, 8.) Kehitysvammaliitto onkin laatinut erilaisia ratkaisumalleja kehitysvammaisten henkilöiden työllistymistä koskeviin ongelmiin. Kehitysvammaliiton mukaan työnantajat tarvitsevat lisää tietoa kehitysvammaisten työllistämisestä. Työllistämiseen voi esimerkiksi saada palkkatukea ja työolosuhteiden järjestelytukea. Yhteiskunnanantajille tarjoama taloudellinen tuki edistää työllistymistä. Työn teosta tulisi myös tehdä kannattavampaa vammaisille

henkilöille. Työkyvyttömyyseläkettä saava henkilö saa ansaita 737,45 euroa kuukaudessa. Mikäli palkka on suurempi, eläkettä ei makseta. Jotta työnteko on kehitysvammaiselle henkilölle kannattavaa, hänen tulisi ansaita alle 737,45 euroa tai vaihtoehtoisesti yli 1 700 euroa kuukaudessa. Kehitysvammaliitto pyrkii myös siihen, että uusia avotyösopimuksia ei olisi mahdollista enää tehdä, vaan avotyötoiminta muutettaisiin määräaikaiseksi harjoitteluksi, jonka tavoitteena tulee olla avotyöntekijän palkkaaminen kyseiseen tehtävään. (Kehitysvammaliitto 2018.)

Haastatteluihin osallistuneet henkilöt olivat työskennelleet sen hetkisissä työpaikoissa eri mittaisissa työsuhteissa avotyösopimuksella, neljästä kuukaudesta yhdeksään vuoteen (Avotyötoiminnassa työskentelevien haastattelut 2017). Aktiivisena osatyökykyisten henkilöiden yhdenvertaisen työllistymisen tukemisen vaikuttajana toimii myös asiantuntijaorganisaatio Vates-säätiö sr. Vates-säätiö on vuodesta 1993 alkaen valtakunnallisesti toimiva asiantuntijaorganisaatio, joka edistää osatyökykyisten henkilöiden yhdenvertaista työllistymistä, siirtymiä avoimille työmarkkinoille, työhön kuntoutumista sekä sosiaalisen työllistämisen toimialan yksiköiden toimintamahdollisuuksia. Vates -säätiö toimii yhteistyössä työllistämisen, kuntoutuksen ja koulutuksen sidosryhmien kanssa. (Vates-säätiö 2018.) Yhteistyönä muiden toimijoiden kanssa Vates on kehittänyt esimerkiksi Tie työelämään- verkkopalvelun. Tie työelämään on Osatyökykyisille tie työelämään (OTE) -kärkihankkeen rahoittama verkkopalvelu osatyökykyisten tueksi. Tie työelämään sisältää kattavasti ja ajantasaisesti tietoa ammattilaisten, osatyökykyisten ja yritysten käyttöön. Verkkopalvelusta löytyy esimerkiksi keinoja, joista löytyy apua työkyvyn ylläpidossa tai tukea alentuneeseen työkykyyn. Verkkopalvelussa voi myös tutustua keinoihin jotka ohjaavat eri tilanteisiin sopiviin palveluihin. (Kehitysvammaliitto. Kuntoutussäätiö. Sosiaali- ja terveysministeriö & Vakuutuskuntoutus VKK Ry 2016.)

Avotyötoiminta on viime vuosikymmenien aikana kasvanut määrältään huomattavaksi ja se on laajentunut eri puolille maata. Avoimien työmarkkinoiden työyhteisöissä järjestetyssä avotyötoiminnassa työskentelee nykyisin arviolta noin 2 300 kehitysvammaista henkilöä. Tämän lisäksi avotyötoimintaa järjestetään myös esimerkiksi mielenterveyskuntoutujille ja päihdeongelmallisille, mutta heidän määrästä ei kuitenkaan ole tarkkaa tietoa. (Vates-säätiö 2012, 8.)

4.4 Työn merkitys

Työelämään siirtyminen on olennainen osa aikuistumisprosessia. Suomalaisessa yhteiskunnassa palkkatyön merkitys on keskeinen elämään vaikuttava asia. Työn ja siitä saadun palkan mukaan muodostuu sosiaalisia hierarkioita, jotka näkyvät elämäntavoissa, asumisessa ja kulutustottumuksissa. Työelämässä vammainen henkilö ei kovinkaan usein pääse niin sanotusti korkeaan asemaan, sillä työn luonne useilla vammaisilla henkilöillä on avustavaa työtä, josta maksetaan huonoa palkkaa tai korvausta. (Eriksson 2008, 53.) Tehdystä työstä korvauksena kehitysvammaisille henkilöille maksetaan työosuusrahan mukainen palkkio. Osatyökykyisten kehitysvammaisten henkilöiden toimeentulon perusta on kuitenkin työkyvyttömyyseläkkeessä. Työkyvyttömyyseläkkeen säilyttämistä pidetään ensisijaisena ja vasta tämän jälkeen toissijaiseksi tulee tehdystä työstä maksettava palkka. (Pelkonen 2003,18.)

Työosuusrahan maksaa kunta ja se voi olla suuruudeltaan 0-12 euroa päivää kohden. Keskimäärin työosuusrahaa maksetaan noin viisi euroa päivässä. Työosuusraha ei ole veronalaista tuloa, sitä maksetaan enintään 12 euroa päivässä. Työosuusrahan määrästä päättävät työkeskus ja työkeskusta ylläpitävä organisaatio. Työnantaja voi maksaa avotyöntekijän työpanoksesta korvauksen työkeskukselle. (Verner 2016). Haastatteluihin osallistuneista avotyötoiminnassa mukana olevista avotyöntekijöistä, kolmelle maksettiin työosuusrahaa kuusi euroa päivässä, yhdelle 12 euroa päivässä ja yhdelle viisi euroa päivässä. (Avotyötoiminnassa työskentelevien haastattelut 2017). Toimintakeskuksessa toimintaan osallistuvien työosuusrahan määrä oli viisi euroa päivää kohden. Toimintakeskuksen asiakkaat maksoivat ylläpitokorvausta lounaasta viisi euroa päivässä. (Toimintakeskuksen asiakkaiden haastattelut 2018.)

Palkkatyöllä on huomattavan merkittävä osa ihmisen identiteettiä, oman arvon tuntoa ja osallisuutta yhteiskunnan jäsenenä. Työllä voi olla yksilölle muitakin merkittäviä tekijöitä. Työn merkeissä voi olla mahdollisuus toteuttaa itseään, kehittää taitojaan ja osaamistaan, sekä tuntea kuuluvansa osaksi työyhteisöä. Näin ollen on selvää, että työ kehitysvammaisen ihmisen elämässä on tärkeä osa arkea ja osallisuutta yhteiskuntaan. (Eriksson 2008, 53.)

Työn tuoma mielihyvä on työhyvinvoinnin kannalta tärkeää. Se lisää työvireyttä ja tyytyväisyyttä. On tärkeää tietää osaavansa työnsä ja saada olla ylpeä osaamisestaan. Mielihyvän kokemusten kautta on mahdollista saavuttaa parempia työtuloksia. Vammaisten henkilöiden ammatillinen omanarvontunto rakentuu samoista asioista kuin muillakin työelämässä mukana olevilla ihmisillä. Onnistumisen kokemukset omassa työssään ovat olennainen osa ammatti-identiteetin muodostumista ja sen ylläpitämisessä. Työ on myös keskeisessä roolissa arjen rytmittäjänä, arki on merkityksellistä ja näin ollen oman elämän mielekkyys voimistuu. (Eriksson 2008, 57, 60.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUSTAPA JA EETTISYYS

Opinnäytetyön alustavan työstämisen aloitimme parityöskentelynä toukokuussa 2017 osallistumalla Inclusive Campus Life hankkeen puitteissa järjestettyyn tapaamiseen. Inclusive Campus Life eli ICLife on kolme vuotta kestävä, kansainvälinen EU-hanke, jonka tavoitteena on saada kehitysvammaiset osaksi ammattikorkeakouluyhteisöä. ICLife hanke edistää ja tukee kehitysvammaisten henkilöiden inklusiota ammattikorkeakouluyhteisössä. (Erasmus 2018.) Tapaamisessa oli osallisena 18 osatyökykyistä henkilöä, joista 16 osallistua yhteiseen keskusteluun työtoimintaan ja työtehtäviin liittyen. Osa henkilöistä oli työtoiminnassa osallisena avotyöntekijöinä, avointen työmarkkinoiden työpaikoilla. Suurin osa keskusteluun osallistuneista oli kehitysvammaisia päivätoimintakeskusten asiakkaita. Keskustelusta kirjasin ylös yhteensä 22 erilaista työtehtävää, joita henkilöt haluaisivat kokeilla kts. liite 1. Keskustelussa ilmeni, ettei heillä ollut avotyötoiminnasta minkäänlaista käsitystä ja he mielsivät toimintakeskuksen päivätoiminnot työnä. Kysyttäessä minkälaista työtä tai työtehtäviä he haluaisivat tehdä tai kokeilla, jokainen vastasi haluavansa tehdä samoja työtehtäviä joita he jo tekivät päivätoiminnoissa. Keskustelun edetessä jokainen olisi ollut valmis kokeilemaan muitakin työtehtäviä, mikäli saisivat mahdollisuuden kuitenkin jatkaa toimintakeskuksen asiakkaina.

Tämän jälkeen aloin työstämään opinnäytetyön ideaa ja sen toteuttamista opinnäytetyön suunnitelman muodossa. Toukokuussa 2017 olin mukana toisessa ICLife hankkeen tapaamisessa, jossa kokosin pienryhmän opinnäytetyön toiminnallisen osuuden, työpaikka vierailujen toteuttamiseen. Ryhmässä oli osallisena viisi henkilöä. Myöhemmin ryhmä pieneni viidestä henkilöstä kolmeen, osallistujien omasta halusta johtuen. Olen suunnitellut ja toteuttanut toimintaan osallistuneille ja heidän omaisilleen tiedotteen tiedonkeruusta sekä haastatteluihin osallistuneille ja pienryhmätoimintaan osallistuneille suunnattuja haastattelukysymyksiä. Haastattelujen ja litterointien jälkeen olen analysoinut vastauksia osatyökykyisten henkilöiden näkökulmasta. Alustavasti työpaikkavierailut suunniteltiin toteutettavaksi kesällä ja syksyllä 2017. Kohtasimme kuitenkin aikataulu ongelmia, jonka vuoksi vierailujen ajankohdat siirtyivät ja opinnäytetyö prosessi pääsi veny-

mään. Vierailuja varten lähdimme suunnittelemaan työpaikkoja alkukartoituskeskustellussa esiin tulleiden työtehtävien pohjalta. Lähestyimme sähköpostilla kahta eri kiinteistöhuoltofirmaa, kahvilaa, kahta eri koulua sekä useampia elintarvikemyymälöitä. Sähköpostiyhteydenottoon vastasi yksi koulu. Tässä vaiheessa prosessia päädyimme ratkaisuun, jossa jatkoin opinnäytetyö prosessia yksin ja parityöskentely päättyi. Aloin toteuttaa työpaikkavierailuja pienryhmän kanssa tammikuussa 2018.

Tässä opinnäytetyössä minua on kiinnostanut osatyökykyisen henkilön näkökulma avotyötoimintaan ja sen merkityksestä henkilön osallisuuteen, heidän mielipiteensä ja toivomuksensa avotyötoiminnasta sekä työtehtävistä. Opinnäytetyöhön valitun näkökulman vuoksi olen haastatellut pienryhmätoimintaan osallistuneita osatyökykyisiä henkilöitä ja muita toimintakeskusten toimintaan osallistuvia henkilöitä sekä avotyössä työskenteleviä osatyökykyisiä henkilöitä. Haastatteiluista saatua materiaalia käytän yhtenä pohjamateriaalina opinnäytetyössä.

Tammikuussa 2018 kokoonnuin pienryhmän kanssa ja lähdin suunnittelemaan vierailuja heidän kanssaan. Vierailun kohteiksi valikoitui sellaisia yrityksiä ja organisaatioita Kemian alueelta, joihin he itse halusivat vierailuille päästä. Vierailujen aikataulut sovittiin heidän omien aikataulujensa mukaan. Kävimme vierailuilla kirjastossa, Kukka- myymälässä, Lapin Ammattikorkeakoulun kampuksella, Taide- museolla, Musti ja Mirri- myymälässä sekä Historiallisella museolla. Vierailuilla meille esiteltiin yritysten ja organisaatioiden toimintaa ja työtehtäviä. Työpaikkavierailuista pidin havainnointipäiväkirjaa, johon kirjasin havaintoja vierailuilta ja niiden yhteydessä käydyistä keskusteluista.

Työpaikkavierailujen kautta kartoitimme mahdollisia avotyöpaikkoja ja niihin liittyviä työtehtäviä. Kartoitus pohjautuu kehitysvammaisten henkilöiden omiin mielenkiinnon kohteisiin. Ensimmäisenä vierailukohteena oli kukkakauppa. Kukka- kaupassa meille esiteltiin yrityksen työtehtäviä joista osatyökykyiselle sopivia avustavia työtehtäviä voisi olla myymälän siisteydestä huolehtiminen, asiakas- palvelu, myymälän sommittelussa ja messutilaisuuksien valmistelussa avustami- nen, kuorman purku sekä kimpppujen sidonnassa ja paketoinnissa avustaminen.

Pienryhmässä oltiin innokkaita kokeilemaan kukkakaupan työtehtäviä, se ei kuitenkaan herättänyt ryhmässä kiinnostusta työskennellä kukkakaupassa. Työskentelyyn vaikuttavia hankaloittavia tekijöitä olivat esimerkiksi allergiat sekä kukkakimppujen sidonnasta aiheutuva ”sotku”, jonka kerrottiin olevan päivittäistä, koettiin ahdistavana. Kyseisessä kukkakaupassa ei myöskään koettu toistaiseksi koettu tarvetta lisätyövoimalle.

Toisena vierailukohteena oli lemmikkieläintarvikkeiden erikoismyymälä Musti ja Mirri. Musti ja Mirri Oy tekee yhteistyötä kehitysvammaliiton kanssa, jonka tavoitteena on, että Musti ja Mirri työllistäisi kehitysvammaisia henkilöitä myymälöihinsä Kehitysvammaliiton tarjoaman ApuTassut-asiantuntijapalvelun tuella. (Kehitysvammaliitto 2018.) Myymälän työtehtävistä osatyökykyiselle sopivia avustavia työtehtäviä olisi kuorman purku, myymälän siisteys, tuotteiden hinnoittelu sekä hyllyttäminen. Vierailulla todettiin että, myymälän tärkein työtehtävä eli asiakaspalvelu vie joskus työntekijöiltä suuren osan työajasta, jonka vuoksi esimerkiksi myymälän siisteys jää vähemmälle huomiolle. Koska myymälä on lemmikkieläintarvikkeiden erikoismyymälä sen asiakkaisiin kuuluvat lemmikkieläimet näin ollen myös työntekijöiltä edellytetään kokemusta lemmikkieläimistä.

Seuraava vierailunkohde oli kirjasto. Sovittu vierailu tuli kirjaston henkilökunnalle yllätyksenä, sillä se oli päässyt heiltä unohtumaan. Saimme kuitenkin kattavan esittelyn kirjaston toiminnasta. Yllättävänä koettiin kirjaston henkilökunnan määrä ja monimuotoiset työtehtävät, jotka eivät juurikaan kirjastossa asioidessa näyttyädy asiakkaille. Osatyökykyiselle henkilölle sopivia avustavia työtehtäviä kirjastossa voisivat olla kokoelmien järjestämiseen, tilojen siisteyteen liittyvät tehtävät ja erilaisten tapahtumien järjestämiseen liittyvät tehtävät, esimerkiksi lukusalien ja toimistotilojen siistiminen ja kirjojen järjestäminen. Vierailulla ei otettu kantaa osatyökykyisen henkilön työllistymismahdollisuuksiin kirjastossa.

Neljäs vierailu tapahtui Lapin Ammattikorkeakoululla. Koululla tapasimme opinnäytetyötä ohjaavat opettajat, joiden kanssa keskustelimme opinnäytetyö prosessista, Lapin Ammattikorkeakoulun avotyömahdollisuuksista, kampusalueella työtehtäviä voisi löytyä esimerkiksi kirjastopalveluista, luokkahuoneiden järjestämi-

sen ja opettajien auttamisen parissa. Lisäksi suunnittelimme yhdessä työpaikkavierailuille jatkoa. Pienryhmänjäsenet saivat omin sanoin kertoa kokemuksistaan tekemillämme työpaikkavierailuilla. Tämän jälkeen keskustelimme yhdessä heidän mielenkiinnon kohteista ja osaamisestaan. Keskustelussa tuotiin julki monia asioita joita olin jo työpaikkavierailuilla ja niiden lomassa käytyjen keskustelujen pohjalta havainnoinut. Ryhmänjäsenillä on paljon osaamista, erilaisia mielenkiinnon kohteita työhön ja erilaisiin harrastustoimintoihin liittyen, joita voisi hyvinkin liittää työtoimintaan. Esimerkiksi yhdellä ryhmäläisellä oli harrastuksen kautta opittua tuntemusta Kemin alueen nähtävyyksiä, muistomerkkejä ja patsaita. Hän osasi kertoa niiden tarkkoja sijainteja, valmistumisvuosia ja historiaa. Tällaista osaamista voisi esimerkiksi hyödyntää matkailualan työtehtävissä. Heille ei ole kerrottu työtoiminnan mahdollisuuksista eikä sen vaikutuksesta esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeeseen, jonka menettämisen pelko oli kynnyskysymys työtoimintaan hakeutumisessa. Yksi ryhmän jäsen kertoi, että hänelle oli kymmenen vuotta sitten tehty neurologinen tutkimus jonka mukaan hän ei ole kykenevä normaaliin työhön. Heidän työkykyään ei ole tarkastettu eikä osaamista päivitetty. Tapaamisessa suunnittelimme yhdessä pienryhmätoiminnalle jatkoa, pohtimalla uusia työpaikkoja vierailuja varten.

Viimeisten vierailujen kohteena olivat Taide- sekä Historiallinen museo. Museoiden osatyökykyiselle henkilölle sopivat työtehtävät olivat hyvin pitkälti samoja. Osatyökykyiselle henkilölle sopivia avustavia työtehtäviä museoissa voisivat olla, varastojen ja arkistojen järjesteleminen ja siisteydestä huolehtiminen, erilaisten tapahtumien järjestämisessä avustaminen, kuten esimerkiksi työpaja tilaisuuksien kokoaminen, kopiointia, skannausta sekä asiakirjojen silppuointia, yleisesti museotilojen siisteyteen liittyvät työtehtävät, kuorman purku sekä kuljetuksesta tulleiden teosten muoveista purkaminen.

Edellä mainittujen vierailujen jälkeen olen tiedustellut vierailujen ja avotyösuhteessa työllistymisen mahdollisuutta vielä kolmessa eri elintarvikemyymälässä. Kahdesta myymälästä sain sähköpostiosoitteet, joihin olen ollut yhteydessä, vastauksetta. Kolmannessa myymälässä kerrottiin siellä jo olevan avotyösuhteessa oleva työntekijä eikä siellä koettu tarvetta lisätyövoimalle. Lisäksi olen tiedustellut

päiväkodin avustavista työtehtävistä tarkoituksena saattaa konkreettisia työtehtäviä pienryhmän tietoon ja näin herätellä heissä kiinnostusta työskennellä päiväkodissa. Ryhmässä kuitenkin koettiin lasten kanssa työskentely hankalaksi eikä vierailua päiväkotiin haluttu järjestettävän.

Haastatteluja aloin toteuttamaan lokakuussa 2017. Avotyötoiminnassa mukana olevien henkilöiden haastattelut on suoritettu heidän kodeissaan sekä työpaikoilla ja toimintakeskuksen asiakkaiden haastattelut on suoritettu Kemissä. Haastattelut on nauhoitettu ja niistä saadun aineiston sekä havainnointipäiväkirjaan kirjatun aineiston olen myöhemmin litteroinut. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 18 sivua. Haastateltavat henkilöt olivat kehitysvammaisia henkilöitä ja he ovat vastanneet parhaansa mukaan kysymyksiini. Litteroidusta aineistosta kirjoitin tiivistelmät opinnäytetyön kannalta oleellisista asioista, joihin olen palannut opinnäytetyöprosessin edetessä. Olen suunnitellut aikataulun opinnäytetyön työstämisvaiheille ja valmiille opinnäytetyön raportille. Sitä ennen olen hakenut laaja-alaisesti aiheeseen liittyvää tietoa, lukenut ja kirjoittanut.

Tutkimuksen eettisyys on laaja ja moninainen käsite jota tulee tarkastella monelta taholta. Sen toteuttaminen tutkimuksessa on haasteellisempaa kuin pelkästään tieteellisyyden peruskriteerien täyttyminen. Eettisyyden tulee olla tutkijalla läsnä, jokaisessa hänen valinnassaan. On tärkeää punnita tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa tutkimuseettisiä kysymyksiä ja tarkastella niiden merkitystä todellisuudelle sekä seurauksille, jotta saadaan eettisesti kestävä tutkimus. (Viinämäki 2007, 11-12.)

Opinnäytetyössä ensimmäiseksi eettisen pohdinnan alle nousee aihevalinnan myötä sen kohderyhmä. Aihevalinta kohdistuu vähemmistöryhmään. Olen pyrkinyt toimimaan prosessin jokaisessa vaiheessa siten, ettei tarkoituksena ole ollut minkään tietyn vähemmistön tai ihmisryhmän korostaminen tai selvittäminen vaan heidän osallisuuden tukeminen ja lisääminen. Olen pyrkinyt edistämään toimintaan osallistuneiden tietoisuutta heidän mahdollisuuksistaan työtoiminnan suhteen haastatteluiden ja pienryhmätoiminnan avulla. Opinnäytetyön lähtökohdiksi sekä näkökulmaksi on valittu heidän mielenkiintonsa ja toiveensa pyrkimyk-

senä toteuttaa työ niiden mukaisesti ja lisätä heidän äänensä kuuluvuutta ja olemassaolonsa näkyvyyttä. Koen onnistuneeni lisäämään toimintaan osallistuneiden tietoisuutta hänen oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan työtoimintaan liittyvissä asioissa toiminnan yhteydessä käytyjen keskustelujen kautta. Olen jakanut tietämystäni esimerkiksi työkyvyttömyyseläkettä koskevista kysymyksistä, joita keskusteluissa nousi esiin.

Työssä selvästi eettisenä pulmana nousee esiin haastateltavien identifioinnin suojaaminen. Opinnäytetyön eettisyyden kannalta on tärkeää, että haastateltavien henkilöllisyydet eivät paljastu prosessin aikana tai sen jälkeen. Opinnäytetyössä olen pyrkinyt ratkaisemaan tämän siten, että kaikki työn kannalta epäolennaiset haastateltavien tunnistamiseen vaikuttavat tekijät on muutettu tai poistettu kokonaan, kuten esimerkiksi heidän asuinpaikkakunta, eikä heidän henkilöllisyyksiään ole paljastettu ulkopuolisille. Kuitenkin osa joko haastateltavia tai organisaatioita identifioivista tiedoista ovat mielestäni oleellista tietoa opinnäytetyöni kannalta ja tietojen käyttämiseen on pyydetty lupa. Olen halunnut noudattaa tutkimuksen tekoon liittyviä eettisiä ohjeita ja tehnyt haastattelutilanteen alussa selväksi heidän immuniteettisuojausensa olemassaolon, eli heitä ei voi identifioida tutkimuksemme perusteella. Haastatteluäänitteitä ei myöskään ole kuunnellut kukaan muu, ja äänitteet tuhotaan opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

Myös haastattelu kysymyksissä ilmenee eettisiä haasteita. Haastattelukysymysten laatiminen kohderyhmä huomioiden osoittautui yllättävän haastavaksi. Tutkitavasta aiheesta muodostuu itselle jonkinlainen mielikuva ja haastattelu kysymyksillä on taipumus muotoutua niiden mukaisesti. Toinen kysymykseen liittyvä pulma liittyy myös kysymysten muotoiluun. Kysymykset tulisi muotoilla niin että jokainen haastateltava ymmärtää ne samalla tavalla eivätkä ne ole johdattelevia tai puolueellisia vaan vastaajan on pystyttävä muodostamaan oma mielipiteensä vastatakseen. Haastattelutilanteissa pyrin ratkaisemaan pulman rakentamalla tilanteet mahdollisimman luonnollisiin olosuhteisiin. Haastattelutilanteet olivat keskustelunomaista vuorovaikutusta, jossa haastattelukysymykset toimivat lähinnä aihe teemoina muistin turvaamiseksi.

6 TULOKSET

Tuloksissa on analysoitu suoritetuilla haastatteluilla ja havainnoinnilla hankittua aineistoa, josta on eritelty opinnäytetyön kannalta oleellinen tieto. Käsittelen tuloksia kahdessa osassa. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan työtoiminnan merkitystä kehitysvammaisen osatyökykyisen henkilön arkeen ja osallisuuteen. Toinen osa käsittelee kehitysvammaisten osatyökykyisten henkilöiden työllistymiseen liittyviä haasteita.

6.1 Työtoiminnan merkitys kehitysvammaisen henkilön osallisuuteen

Haastatteluihin osallistuneista henkilöistä jokainen oli kosketuksissa työtoimintaan päivätoimintojen tai avotyön kautta. Haastatteluista ilmeni, että työtoiminnalla on merkittävä vaikutus kehitysvammaisen henkilön hyvinvointiin ja elämänlaatuun. Työyhteisössä henkilö voi kokea olevansa aktiivinen ja toimiva työyhteisön jäsen, jonka työpanosta arvostetaan. Työ lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta työkavereihin ja siten tukee heidän osallisuuttaan. Tämä ilmeni siten, että haastateltavat kokivat työtoimintaan osallistumisen mielekkääksi ja tärkeäksi osaksi heidän arkeaan. Työtoimintaan osallistumisen koettiin tuovan arkeen mielekäästä tekemistä, tärkeitä sosiaalisia suhteita ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Työelämässä osallisena oleminen on jokaiselle ihmiselle tärkeä arkea rytmittävä tekijä. Haastateltavat kokivat, että työllä oli suuri merkitys arkea rytmittävänä tekijänä. Tämä ilmeni esimerkiksi siinä, että pidempien lomien aikana he kaipaivat takaisin töihin.

Haastateltavien työtehtävät koostuivat suurimmaksi osaksi siisteyteen liittyvistä avustavista tehtävistä. Elintarvike myymälöissä työskentelevien haastateltavien työtehtäviin kuuluivat lisäksi hyllyttäminen, kuorman purku, ostoskärryjen ja -korien saatavuudesta huolehtiminen sekä pullonpalautus astioiden vaihtaminen. Sekä avoyössä työskentelevät ja päivätoimintoihin osallistuneet haastateltavat kokivat olevansa tyytyväisiä oleviin työtehtäviinsä eivätkä kaivanneet niihin muutosta tai kehitystä. He olivat tietoisia omista rajoistaan työtä tehdessään ja tarvittaessa osasivat pyytää apua ja ohjeistusta muilta työntekijöiltä ja ohjaajilta. Haas-

tateltavat kokivat työtehtävänsä työpaikoilla ja päivätoiminnoissa merkitykselliseksi ja saivatkin paljon positiivista palautetta niin työtovereilta, asiakkailta kuin ohjaajilta.

Avotyötoimintaan osallistuvat haastateltavat pitivät palkan maksua tärkeänä, kun taas päivätoimintojen asiakkaat eivät pitäneet palkan saantia ollenkaan tärkeänä. Tämä ilmeni siten, että päivätoimintoihin osallistuville maksettiin palkkaa viisi euroa päivässä. He kuitenkin maksoivat ylläpitokorvausta lounaasta viisi euroa päivässä, jolloin maksetusta palkasta ei jäänyt heille käytettäväksi yhtään rahaa. Palkaksi he mielsivät työpanokseen suhteutetun työosuusrahan. Avotyössä työskentelevät haastateltaville työosuusrahaa maksettiin viisi- kaksitoista euroa päivässä. Palkanmaksua he pitivät tärkeänä ja palkka kulutettiin hyvinkin arkisiin mutta henkilöiden hyvinvoinnin ja elämänlaadun kannalta tärkeisiin asioihin kuten esimerkiksi ruokaan, harrastuksiin sekä oman asunnon sisustamiseen.

Opinnäytetyön teoria aineistossa olen jo tuonut esille työn huomattavan merkittävää merkitystä paitsi ylipäänsä ihmisten myös osatyökykyisten kehitysvammaisen henkilön arjessa ja osallisuudessa. Työn huomattava merkitys vammaisten henkilöiden osallisuuteen voidaan lisäksi todentaa haastatteluaineistojen pohjalta. Pelkästään suorasta lainauksesta haastatteluaineistosta ”jos ei olis töitä, niin ei olis työkavereita”, joka on valikoitunut opinnäytetyön nimeksi, voidaan tulkitä työyhteisön merkitystä kehitysvammaisen henkilön osallisuudessa ja arjessa. Haastateltavat mielsivätkin työkaverit ystäviksi, jotka olivat tärkeässä roolissa heidän elämässään myös vapaa-ajalla.

6.2 Kehitysvammaisen henkilön työllistymiseen liittyvät haasteet

Tuetun työllistämisen prosessissa vammaisen henkilö sijoittuu palkkatyöhön avointen työmarkkinoiden työpaikoille aktiivisen työpaikan etsimisen, yksilöllisesti räätälöidyn työvalmennuksen ja työpaikalla annettavan tuen avulla. Työn etsimisestä vastaa tuettua työllistymistä järjestävän organisaation, kuten kehitysvammaisten toimintakeskuksen, työnetsijä tai yksilövalmentaja. Tuetun työllistämisen mallissa työpaikan valitsemista voidaan tukea esimerkiksi haastatteleamalla henkilöä, havainnoimalla häntä eri ympäristöissä ja järjestämällä työpaikkavierailuja

ja työkokeiluja. Mallin mukaan toimien lähes kaikki työpaikat ovat mahdollisia myös kehitysvammaiselle. On vain löydettävä sopivat työtehtävät ja järjestettävä tarpeelliset tukitoimet. (Koskela 2000, 90-91.)

Haastatteluihin osallistuneiden henkilöiden aktiivinen työpaikan etsiminen oli minimaalista, käytännössä olematonta. Haastatteluihin osallistuneista henkilöistä valtaosa ei ollut haastattelu hetkellä tietoinen työllistymismahdollisuuksista päivätoimintojen ulkopuolella, sillä he käsittivät päivätoimintoihin osallistumisen työnä. Osa haastatteluihin osallistuneista oli tietoinen tuetun työllistymisen mahdollisuudesta, oman aikaisemman tai ystävän kokemuksen kautta. Työllistyminen päivätoimintojen ulkopuolelle esimerkiksi tuetun työllistämisen turvin koettiin ehdottoman kielteisenä ja pelkoa herättävänä asiana. Tämä ilmeni esimerkiksi siitä, kun kysyttäessä haluasiko kokeilla jotain muuta työtä kysymyksen esittäminen herätti heissä ahdistusta. Perusteluja kysyttäessä ilmeni, etteivät haastateltavat kokeneet osaavansa tai kykenevänsä työskentelemään normaaleissa työyhteisöissä. Käsitykset perustuivat esimerkiksi kymmenien vuosien takaisin neurologisiin tutkimuksiin sekä muihin toimintaa rajoittaviin tekijöihin, esimerkiksi huonoksi koettuun muistiin, keskittymisvaikeuksiin ja muihin oppimisvaikeuksiin. Tämän lisäksi omat työtehtävät päivätoiminnoissa koettiin liian tärkeiksi, tutusta ja turvallisesta ympäristöstä, yhteisöstä ja niiden tuomista rutiineista irrottautuminen koettiin jopa ylitsepääsemättömän vaikeaksi. Haastateltavista lähes jokainen olisi ollut valmis kokeilemaan muuta työtä yhden päivän ajan, yksikään ei kuitenkaan ollut halukas jakamaan työpäiviä työpaikan ja päivätoimintojen kesken.

Kehitysvammaiset osatyökykyiset henkilöt ovat usein kykeneviä tekemään työtä tavallisilla työpaikoilla. Tämä näkyi esimerkiksi pienryhmätoiminnassa työpaikoilla. Työtehtäviä kartoitettiin osallistujien toimintakyky huomioiden, työtehtävät painottuivat avustaviin tehtäviin. Ryhmän jäsenet kykenivät toimimaan moitteettomasti osoitetuissa työtehtävissä. Lisäksi heidän harrastusten ja kiinnostusten pohjalta voisi kartoittaa useita muitakin työtehtäviä. Kehitysvammaiselle henkilölle työelämäänsä osallistumisen kynnys voi kuitenkin olla mahdoton. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että työpaikkavierailuiden edetessä ryhmän kiinnostus ja innostus laimeni. Keskusteluiden myötä ilmeni, että henkilöt ymmärsivät oman osaa-

misensa ja kykynsä tehdä työtä täysin olemattomaksi, perustuen vanhoihin käsi-tyksiin ja tutkimuksiin. Myös työkyvyttömyyseläkkeen menettämisen suuri pelko vaikutti suuressa osassa sekä haastateltavien että pienryhmätoimintaan osallistuneiden kiinnostuksen puutteeseen työllistymistä kohtaan.

Yleensä tuettua työllistymistä toteutetaan siten, että eläkeratkaisu jää voimaan samalla kun henkilö on työsuhhteessa. Tällöin henkilö on yhtä aikaa työssä ja eläkkeellä ja joutuu hankalasti kahden sosiaaliturvajärjestelmän välimaastoon joka puolestaan saattaa tuoda mukanaan yllätyksiä. (Koskela 2000, 92.) Kaikki haastateltavat olivat työkyvyttömyyseläkkeen saajia. Eläkkeen menettämisen pelko mainittiin useassa haastattelussa yhtenä syynä vähäiseen kiinnostukseen työllistyä päivätoimintojen ulkopuolelle. Haastateltavat eivät olleet tietoisia eläkkeen lisäksi maksettavan palkan mahdollisuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä, kuten eläkkeen maksamiseen vaikuttamattoman palkan summasta. Avotyösuhteessa työskentelevien haastateltavien kohdalla työosuusraha oli suhteutettu eläkkeeseen ja heille maksettiin työosuusrahaa eläkkeen lisäksi.

7 POHDINTA

Opinnäytetyön teoria osuus painottuu käsittelemään osallisuutta ja sen määrittämistä käsitteenä sekä avotyötoimintaa ja sen merkitystä osatyökykyisen henkilön arjessa sekä niihin liittyviä käsitteitä. Tämän lisäksi käsittelen työssä, tutkimuksessa käytettyjä metodeja sekä etiikka tutkimuksellisuuden näkökulmasta. Opinnäytetyössä olen pyrkinyt tuomaan esiin tutkimuksen teorian ja käytännön vastaavuutta liittämällä teoriaosuuksiin kuvauksia toteuttamastani tutkimusprosessista. Opinnäytetyön tuloksissa olen analysoinut haastattelu- ja havainnointiaineistosta tutkimuskysymysten kannalta olennaiset osiot. Opinnäytetyön tavoitteena on ollut selvittää työtoiminnan merkitystä osatyökykyisen kehitysvammaisen henkilön osallisuuteen sekä selvittää heidän työllistymiseen liittyviä haasteita. Toiminnan tavoitteena on ollut tukea kehitysvammaisten henkilöiden osallisuutta lisäämällä heidän tietoisuuttaan työllistymiseen liittyvistä mahdollisuuksista. Opinnäytetyö vastaa tutkimuskysymyksiin mielestäni hyvin ja olen tyytyväinen lopputulokseen.

Opinnäytetyön toteuttamiselle laadittua aikataulua en pystynyt toteuttamaan, alkuperäisen suunnitelman mukaisesti. Tähän vaikuttavia tekijöitä oli useita, joista merkittävin parityöskentelyn toimimattomuus. Aloitimme opinnäytetyön työstämisen aluksi parityöskentelynä, josta kuitenkin myöhemmin luovuimme, jonka jälkeen toteutin opinnäytetyön yksin. Parityöskentelyn toimimattomuuteen vaikuttivat suuresti tekijöiden erilaiset elämän tilanteet sekä opintojen eteneminen eritahtiin. Työn aikatauluun vaikuttivat myös muut tekijät, joita en osannut ennakkoon arvioida, kuten esimerkiksi aikataulujen yhteensovittamisen haasteet sekä oma työllistymiseni. En myöskään osannut arvioida toiminnan suunnitelma vaiheessa työpaikkojen vähäistä vastaamista yhteydenottoihin.

Koska tutkimus painottuu ihmisten kokemuksiin, on tekovaiheessa huomioda heidän suostumuksensa osallistua, luottamuksellisuus saatua aineistoa kohtaan, tutkimuksen seuraukset sekä yksityisyys. Ennakkoon lähetetyn tiedotteen myötä haastateltavilla on ollut tieto haastattelun tarkoituksesta ja tietojen käsittelystä sekä aineiston säilyttämisestä opinnäytetyön valmistumisen jälkeen. Opinnäytetyössä ei mainita haastateltavia identifioivia asioita kuten ikää, sukupuolta tai

muita henkilökohtaisia asioita, joista he olisivat tunnistettavissa. Eettisyys on ollut läsnä koko opinnäytetyön työstämisen aikana. Olen säilyttänyt haastatteluaineiston ulkopuolisten ulottumattomissa ja tulen itse hävittämään haastatteluaineistot opinnäytetyön valmistumisen jälkeen, joten materiaalia ei jää myöhempää käyttöä varten. Valmiista opinnäytetyöstä ja tutkimustuloksista ei voi yksittäistä haastateltavaa tunnistaa.

Haluan vielä tuoda esille opinnäytetyöprosessin aikana pohtimaani kehittämismahdollisuuksia. Opinnäytetyön toiminnallisena osuutena suoritin avotyötehtävien kartoitusta, pienryhmätoiminnan kautta, raportissa kuvatulla tavalla. Toimintatutkimusprosessin aikaansaaman muutoksen tavoitteena oli vakiintua toimintakeskuksen osatyökykyisten asiakkaiden käsityksiin mahdollisuutena työllistyä esimerkiksi avotyöhön, joten prosessi voi jatkua opinnäytetyön valmistumisen jälkeenkin esimerkiksi jonkun toimintakeskuksen asiakkaan työllistymisellä. Tuloksista voimme päätellä että, toimintakeskuksen asiakkaiden kynnys työelämään osallistumisesta päivätoimintojen ulkopuolelle koettiin jopa ylitsepääsemättömänä. Prosessin myötä olen pohtinut voisiko esimerkiksi vastaavanlaisella toiminnalla ennaltaehkäistä vastaavanlaisten käsityksien muodostumista nuorempien osatyökykyisten henkilöiden kanssa, esimerkiksi siten että, pienryhmätoiminnan kaltaista toimintaa sovellettaisiin erityisammattiopisto Luovin toiminnassa tai esimerkiksi opinnäytetyönä, jossa ryhmä koottaisiin nuorista henkilöistä kuten ammattiopisto Luovin opiskelijoista.

LÄHTEET

Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.

Anttila, P. 2006. Tutkiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen. Hamina: AKATIIMI Oy.

Avotyötoiminnassa työskentelevien haastattelut. 2017. 17.-18.10.2017

Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Eskola, J. 2007. (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa L. Viinamäki & E. Saari (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 15., osin uudistettu painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy

Erasmus 2018. ICLife - Inclusive Campus Life. Viitattu 14.2.2018
<https://www.iclife.eu/the-project.html>

Kehitysvammaliitto 2018. Kehitysvammaliiton ratkaisut työllistymisen ongelmiin. Viitattu 15.3.2018 <http://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/tyo/>

Kehitysvammaliitto. Kuntoutussäätiö. Sosiaali- ja terveysministeriö & Vakuutus-kuntoutus VKK Ry 2016. OSKU tie työelämään. Viitattu 6.4.2018. <https://tiety-oelamaan.fi/>

Kiviniemi, K. 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä prosessina. Teoksessa Heikkinen, H., Huttunen, R. & Moilanen, P. (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus

Koskela, K. 2000. "Täällä pitää olla herrasmies"- tuettua työtä McDonald'silla. Teoksessa Peltonen, M. & Puupponen, H. (toim.) Erilaisuus työelämän voimavarana. Vammaisuus ja työmarkkinat- kokemuksia, näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Jyväskylä: PainoPorras Oy

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519. Viitattu 23.2.2018.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380. Viitattu 19.3.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>

Linturi, H. 2003 Viitattu 11.2.2018 http://nexusdelfix.internetix.fi/sv/sisalto/materiaalit/2_metodit/5_actix?C:D=62285&C:selres=62285

Pelkonen, M. 2003. Vähän kerrallaan niin pääset pitkälle – Tutkimus kehitysvammaisten työkeskusten tuetun työllistymisen verkostoitumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopisto

Raivio, H. Karjalainen, J. 2013. Viitattu 14.2.2018.

http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sarajärvi, A. Tuomi, J. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy

Sosiaali- ja terveysministeriö 2018. Osatyökykyiset. Viitattu 16.2.2018

<http://stm.fi/osatyokykyiset>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 22.2.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710. Viitattu 22.2.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>

Terveysten ja hyvinvoinninlaitos 2017. Osallisuus. Viitattu 14.2.2018. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>

Toimintakeskuksen asiakkaiden haastattelut. 2018. 1.3.2018.

Vates- säätiö 2018. Viitattu 3.4.2018. <https://www.vates.fi/vates/vates-lyhyesti.html>

Vates-säätiö 2012. Avotyötoiminnasta palkkatyöhön. Viitattu 22.2.2018 https://www.vates.fi/media/julkaisut_kirjat/avotyotoiminnasta-palkkatyohon-julkaisu-web.pdf

Vates-säätiö 2016. Osatyökykyiset – keistä ja mistä puhutaan? Viitattu 16.2.2018 <http://www.vates.fi/media/tiedollavaikuttaminen/2016-03-08-pakari-nen-etk.pdf>

Vernerin 2016. Avotyötoiminta. Viitattu 15.1.2018. <http://verneri.net/yleis/avotyotoiminta>

Viinamäki, Leena 2007. Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

LIITTEET

Liite 1. Alkukartoituskeskustelusta kirjatut työtehtävät

Liite 2. Tiedote tiedonkeruusta ja haastattelulupa

Liite 3. Haastattelu kysymykset avotyöntekijöille

Liite 4. Haastattelukysymykset toimintakeskuksen asiakkaille

Liite 1

Alkukartoituskeskustelusta kirjatut työtehtävät

- Astioiden tiskaaminen
- Jauhosäkkien kantaminen
- Keittiön työtehtävät
- Lasten kanssa työskentely, päiväkotityö, leikkiminen
- Erilaiset käsityöt
- Järjestäminen ja organisointi, muut sihteerin työtehtävät
- Piirtopöydän käyttö
- Postin kantaminen
- Eläinten kanssa työskentely
- Kukkien kastelu
- Opettajien auttaminen opetuksessa
- Valokuvaus
- Paperin silppuroiminen
- Hieronta
- Myyntityö kaupan kassalla
- Ompelu
- Erilaiset pihatyöt, hiekoitus, lumityöt, nurmenleikkuu, haravointi
- Mopon ja pyörän korjaus
- Rakennuksien purku ja muut rakennustyöt
- Leipominen ja muut kahvilan ja leipomon työt
- Siistijän työtehtävät, lattioiden luutuus, ikkunoiden pesu
- Ikäihmisten kanssa työskentely, ulkoilu, seurustelu

Liite 2

Tiedote tiedonkeruusta

Olen Lapin ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelija Mirva ja olen työstämässä opinnäytetyötäni avotyötoimintaan liittyen. Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää avotyötoiminnan merkitystä osatyökykyisen henkilön arjessa ja osallisuudessa sekä kartoittaa avotyöpaikkoja ja työtehtäviä Kemissä osatyökykyisten henkilöiden oman kiinnostuksen ja heidän toiveidensa pohjalta. Olen kiinnostunut kuulemaan kokemuksiasi, mielipiteitäsi sekä mahdollisia toiveitasi avotyötoiminnasta sekä työtehtävistä. Saatujen vastausten avulla minulla on mahdollisuus saada työhöni kuuluviin näkemyksiäsi ja mielipiteitäsi.

Haastattelulupa

Tämän haastatteluluvan allekirjoittanut on osallistunut kyseiseen haastatteluun ja antanut luvan haastattelun nauhoittamiseen. Haastattelu on osa Lapin ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijan opinnäytetyöhön liittyvää tiedonkeruuta. Haastattelut ovat yksilöhaastatteluja. Tutkimuksen kohteena ovat osatyökykyisten ihmisten avotyötoimintaan liittyvät toiveet, mielipiteet ja kokemukset. Tiedonkeruuseen osallistuminen on vapaaehtoista. Kertynyttä aineistoa käytetään ainoastaan aineistona opinnäytetyötä varten. Haastattelut ovat ehdottoman luottamuksellisia ja saamani tiedot raportoidaan niin, ettei yksittäisen osallistujan henkilöllisyyttä voida tunnistaa. Aineisto säilytetään ainoastaan opinnäytetyön tekijän hallussa ja ne tuhotaan opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

2/2018 Kemi

Nimi

Kiitos osallistumisestasi!

Lapin Ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelija Mirva Kokkinen

Liite 3

1. Työpaikka

- Missä olet työssä?
- Kauan olet ollut kyseisessä työssä?
- Miten olet päätenyt kyseiseen työhön?
- Saatto työpaikalla lounasta tai kahvia?
- Jos saat niin maksatko niistä? Paljon?

2. Työtehtävät

- Minkälaisia työtehtäviä teet?
- Minkälaisista työtehtävistä pidät tai et pidä? Miksi?
- Minkälaisia työtehtäviä haluaisit tehdä/kokeilla?
- Onko työtehtäviä muutettu työssäoloaikasi?

3. Palkkaus

- Maksetaanko sinulle palkkaa tai työosuusrahaa?
- Paljonko sinulle maksetaan palkkaa tai työosuusrahaa?
- Onko palkkaus tai työosuusrahan määrä muuttunut työssäoloaikasi?
- Jos on miksi?
- Miten käytät saamasi palkan tai työosuusrahan?

4. Työn merkitys

- Onko työ mielestäsi tärkeää?
- Jos on, niin miksi?

Liite 4

1.Toimintakeskus

- Osallistutko työtoimintaan?
- Missä?
- Kauan olet osallistunut kyseiseen työtoimintaan?
- Mitä työtehtäviä teet?
- Ovatko työtehtävät muuttuneet koskaan?
- Jos on miksi?

2.Työn merkitys

- Onko työ mielestäsi tärkeää?
- Jos on, niin miksi?

4. Palkkaus

- Maksetaanko sinulle palkkaa?
- Jos maksetaan niin mistä palkka koostuu?
- Maksatko ylläpitomaksua lounaasta tai/ja kahvista?

5. Avotyötoiminta

- Oletko tietoinen avotyötoiminnasta?
- Mitä mieltä olet avotyötoiminnasta?
- Minkälaisia työtehtäviä haluaisit tehdä tai kokeilla?

6. Työpaikkavierailut

- Onko vierailut vaikuttaneet ajatuksiisi avotyötoiminnasta?
- Jos on niin miten?
- Mistä pidit tai et pitänyt vierailuilla?

- Miksi?
- Jäikö vierailuista mieleen jotain erityistä?